Phát huy vai trò giám sát và phản biện xã hội của báo chí trong bối cảnh hiện nay

PGS, TS LÊ VĂN LỢI
Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh; Email: levanloinpa@yahoo.com

Nhận ngày 28 tháng 6 năm 2022; chấp nhận đăng tháng 7 năm 2022.

Tóm tắt: *Cách đây 97 năm, ngày 21.6.1925, tờ báo Thanh niên - cơ quan ngôn luận của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên - do đồng chí Nguyễn Ái Quốc sáng lập đã ra số đầu tiên, đánh dấu sự ra đời và phát triển của nền báo chí cách mạng Việt Nam. Từ đó đến nay, dưới sự lãnh đạo của Đảng, báo chí cách mạng Việt Nam luôn phát huy vai trò nòng cốt, tiên phong trên mặt trận tư tưởng - văn hóa, đóng góp to lớn vào sự nghiệp xây dựng và phát triển đất nước. Một trong những sứ mệnh cao cả của báo chí là vai trò giám sát, phản biện xã hội, góp phần vào cuộc đấu tranh chống lại những hiện tượng tiêu cực, những thông tin xấu độc, sai trái, thù địch, xây dựng xã hội ngày càng văn minh và tiến bộ.*
Từ khóa: *giám sát và phản biện xã hội; bùng nổ truyền thông; báo chí truyền thông đại chúng.*

Abstract: *The Youth newspaper, the mouthpiece of the Vietnamese Revolutionary Youth League founded by Nguyen Ai Quoc, published its first issue 97 years ago (on June 21, 1925), marking its birth and development of the Vietnamese revolutionary press. Since then, under the Party's leadership, the Vietnamese revolutionary press has always promoted its pivotal role, pioneering at the ideological - cultural front, making great contributions to the cause of national construction and development. One of the noble missions of the press is social supervision and criticism, contributing to the fight against negative phenomena, toxic and hostile information and building a more civilized and modern society.*
Keywords: *supervision and social criticism; social-media boom; mass media.*

1. Vai trò giám sát và phản biện xã hội của báo chí trong bối cảnh toàn cầu hóa, bùng nổ truyền thông hiện nay

Giám sát và phản biện xã hội là một chức năng xã hội quan trọng của báo chí; cùng với đó, báo chí và truyền thông đại chúng là một trong bốn hệ thống giám sát xã hội, góp phần tạo ra sự đồng thuận, thống nhất trong việc thực hiện nhiệm vụ xây dựng và bảo vệ Tổ quốc Việt Nam xã hội chủ nghĩa.

Giám sát và phản biện xã hội của báo chí thực chất là hoạt động tham gia quản lý xã hội bằng thông tin, bảo đảm dòng thông tin hai chiều giữa chủ thể và khách thể quản lý, phổ biến, tuyên truyền các quyết định quản lý, giám sát việc thực thi các quyết định quản lý, bảo đảm cho hoạt động được thực hiện đúng mục đích và đạt hiệu quả cao nhất. Đồng thời, bảo đảm sự tham gia rộng rãi của cán bộ, đảng viên và các tầng lớp nhân dân trong xã hội đối với việc xây dựng, hoạch định, tổ chức thực hiện và đánh giá hiệu quả thực tế của chủ trương, chính sách, pháp luật của Đảng và Nhà nước trong các lĩnh vực của đời sống xã hội, khẳng định những mặt tích cực, chỉ ra những hạn chế, để có giải pháp điều chỉnh, bổ sung, hoàn thiện.

Là người sáng lập ra nền báo chí cách mạng, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã từng nhấn mạnh vai trò của báo chí: "Báo chí của ta thì cần phải phục vụ nhân dân lao động, phục vụ chủ nghĩa xã hội,

phục vụ cho đấu tranh thực hiện thống nhất nước nhà, cho hoà bình thế giới"[1]. Để thực hiện được sứ mệnh cao cả đó, Người yêu cầu: "Cán bộ báo chí cũng là chiến sĩ cách mạng. Cây bút, trang giấy là vũ khí sắc bén của họ"[2]; "Đối với những người viết báo chúng ta, cái bút là vũ khí sắc bén, bài báo là tờ hịch cách mạng để động viên quần chúng đoàn kết…"[3].

Nhận thức đúng về vai trò quan trọng của báo chí cách mạng, Đảng và Nhà nước ta đã tạo điều kiện thuận lợi để báo chí cách mạng thực hiện chức năng giám sát, phản biện xã hội thông qua việc tham gia xây dựng đường lối, chủ trương, chính sách, pháp luật của Đảng và Nhà nước, Nghị quyết Hội nghị Trung ương 6 lần 2 Khóa VIII (2.1999) đã nêu rõ chức năng giám sát của công luận, báo chí, khi nói về việc thực hiện đồng bộ 4 hệ thống giám sát cán bộ, đảng viên, trong đó có giám sát của các cơ quan thông tin đại chúng, "giám sát bằng công luận".

Nghị quyết Đại hội lần thứ XI của Đảng (1.2011) chỉ rõ: "Chú trọng nâng cao tính tư tưởng, phát huy mạnh mẽ chức năng thông tin, giáo dục, tổ chức và phản biện xã hội của các phương tiện thông tin đại chúng"[4]. Kế thừa tinh thần đó, tại Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII (2021), Đảng ta nhấn mạnh: "Phát huy vai trò của người dân, doanh nghiệp, các tổ chức chính trị - xã hội, nghề nghiệp và cộng đồng trong tham gia xây dựng, phản biện và giám sát thực hiện pháp luật, cơ chế, chính sách của Nhà nước"[5].

Chức năng giám sát phản biện xã hội của báo chí không những đã được ghi nhận trong văn kiện, nghị quyết của Đảng, mà còn được cụ thể hóa bằng thể chế luật pháp. Luật Báo chí năm 2016 chỉ rõ: "Báo chí là phương tiện thông tin thiết yếu đối với đời sống xã hội; là cơ quan ngôn luận của cơ quan Đảng, cơ quan nhà nước, tổ chức chính trị - xã hội, tổ chức chính trị xã hội - nghề nghiệp, tổ chức xã hội, tổ chức xã hội - nghề nghiệp; là diễn đàn của Nhân dân"[6], đồng thời, báo chí "Phản ánh và hướng dẫn dư luận xã hội; làm diễn đàn thực hiện quyền tự do ngôn luận của Nhân dân";"Phát hiện, nêu gương người tốt, việc tốt, nhân tố mới, điển hình tiên tiến; đấu tranh phòng, chống các hành vi vi phạm pháp luật và các hiện tượng tiêu cực trong xã hội"[7].

Việc tăng cường thực hiện vai trò, chức năng giám sát và phản biện xã hội của báo chí cách mạng Việt Nam là hết sức cần thiết, đặc biệt là trong thời đại toàn cầu hóa, bùng nổ truyền thông như hiện nay. Sự phát triển như vũ bão của công nghệ thông tin, truyền thông, nhất là tác động của cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư, xu thế phát triển báo chí hiện đại, "báo chí 4.0", truyền thông kỹ thuật số, đa phương tiện vừa tạo cơ hội thuận lợi, vừa đặt ra những thách thức lớn đối với các cơ quan báo chí, các nhà báo. Các trang mạng xã hội phát triển mạnh mẽ, nhiều thông tin đưa lên mạng một cách tự do, một chiều, thiếu sự kiểm soát chặt chẽ, trong đó có những thông tin xấu, độc, xuyên tạc, bịa đặt ... núp bóng phản biện xã hội để "nắn dòng dư luận", gây không ít phiền toái cho các cơ quan, tổ chức, cá nhân. Với chức năng của mình, báo chí cần giám sát chặt chẽ, phản biện kịp thời những thông tin xấu độc để góp phần làm lành mạnh hóa môi trường thông tin.

2. Thực trạng thực hiện vai trò giám sát và phản biện xã hội của báo chí thời gian qua

Dưới sự lãnh đạo của Đảng, quản lý của Nhà nước, sự đồng tình ủng hộ và quyết tâm cao của nhân dân, sự nghiệp đổi mới đất nước đã đạt được những thành tựu to lớn, có ý nghĩa lịch sử. Đất nước ta chưa bao giờ có được cơ đồ, tiềm lực, vị thế và uy tín như ngày nay. Thành tựu đó có sự đóng góp to lớn của báo chí cách mạng Việt Nam thông qua việc thực hiện có hiệu quả vai trò giám sát và phản biện xã hội.

Trong quá trình đổi mới, chính bản thân báo chí - truyền thông cũng tự đổi mới, bằng việc nhận thức ngày càng rõ nét hơn vai trò của báo chí nói chung và vai trò giám sát, phản biện xã

hội nói riêng. Trong những năm qua, thực hiện chức năng giám sát và phản biện xã hội, báo chí với những thông tin chân thực, khách quan, đa chiều đã đóng góp tích cực vào việc hoạch định đường lối, chủ trương của Đảng, chính sách và pháp luật của Nhà nước; đáp ứng kịp thời nguyện vọng của đông đảo các tầng lớp nhân dân, tạo niềm tin, sự đồng thuận xã hội; đấu tranh phản bác các luận điệu xuyên tạc, sai trái, thù địch; lên án, đấu tranh phòng chống tham nhũng, tiêu cực và các tệ nạn xã hội. Báo chí không chỉ thông tin, mà còn thể hiện chính kiến, quan điểm đối với các vấn đề của thực tiễn đời sống xã hội.

Ngoài ra, báo chí cách mạng Việt Nam đã tham gia tích cực, hiệu quả, đẩy mạnh tuyên truyền giáo dục về chính trị, tư tưởng nhằm ngăn chặn, đẩy lùi sự suy thoái về tư tưởng chính trị, đạo đức lối sống, những biểu hiện "tự diễn biến", "tự chuyển hóa" trong nội bộ, góp phần tăng cường xây dựng, chỉnh đốn Đảng, xây dựng hệ thống chính trị trong sạch, vững mạnh. Đặc biệt, trong công tác phòng, chống tham nhũng, tiêu cực, báo chí cách mạng đóng vai trò là một chủ thể khơi nguồn phản biện xã hội một cách mạnh mẽ nhất. Nhiều vụ việc tham nhũng, tiêu cực đã được nhân dân và báo chí phát giác, đấu tranh, tạo điều kiện thuận lợi cho các cơ quan chức năng vào cuộc chống tham nhũng, tiêu cực một cách kịp thời và có hiệu quả hơn.

Báo chí cũng đã đẩy mạnh các hoạt động thông tin đối ngoại, tổ chức tuyên truyền, quảng bá, giới thiệu hình ảnh đất nước, con người Việt Nam và thành tựu công cuộc đổi mới của đất nước với bạn bè quốc tế và đồng bào Việt Nam đang sinh sống ở nước ngoài… Hơn nữa, báo chí đã khơi gợi vấn đề, mở diễn đàn tập hợp ý kiến của các nhà khoa học, chuyên gia và các tầng lớp nhân dân đóng góp vào dự thảo các văn bản quy phạm pháp luật, giúp cơ quan lập pháp, hành pháp, tư pháp sửa đổi nội dung, quy định của văn bản đó phù hợp thực tiễn cuộc sống, từng bước hoàn thiện nền pháp chế xã hội chủ nghĩa.

Cùng với đó, báo chí cũng tham gia rất tích cực trong công tác bảo vệ nền tảng tư tưởng của Đảng, đấu tranh phản bác các quan điểm sai trái, thù địch, góp phần quan trọng bảo vệ và giữ vững trận địa tư tưởng của Đảng, củng cố niềm tin của quần chúng nhân dân đối với Đảng, Nhà nước và chế độ xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam.

Phát huy tốt vai trò, chức năng giám sát và phản biện xã hội, báo chí luôn bám sát sự kiện, thông tin nhanh nhạy, nắm bắt đúng bản chất, phân tích trúng vấn đề trọng tâm và định hướng tư tưởng, hướng dẫn dư luận một cách kịp thời, không để bị động bất ngờ. Vì vậy, sức mạnh của báo chí, niềm tin của công chúng đối với cơ quan báo chí - truyền thông ngày được nâng cao.

Để khẳng định hơn nữa vai trò giám sát, phản biện xã hội, trong những năm gần đây, các cơ quan báo chí còn chủ động, tích cực phát động các cuộc thi về xây dựng Đảng, thông tin đối ngoại, đại đoàn kết dân tộc và gần đây là cuộc thi chính luận về bảo vệ nền tảng tư tưởng của Đảng, đấu tranh phản bác các quan điểm sai trái, thù địch trên phạm vi cả nước… Những cuộc thi này đã thu hút sự tham gia đông đảo không chỉ của các phóng viên, nhà báo chuyên nghiệp mà còn của cả cán bộ, đảng viên, nhân dân, tạo ra sự đồng thuận và lan tỏa xã hội rộng rãi. Qua mỗi cuộc thi, đã có nhiều tác phẩm báo chí xuất sắc thể hiện tốt vai trò giám sát, phản biện xã hội đối với những vấn đề quan trọng, nóng bỏng, được nhiều người quan tâm.

Tuy nhiên, bên cạnh những kết quả đạt được cũng còn không ít hạn chế, bất cập của báo chí trong thực hiện chức năng xã hội quan trọng này. Vẫn có nơi, có lúc chưa nhận thức đúng về vai trò, chức năng giám sát, phản biện xã hội của báo chí. Chưa xây dựng được một cơ chế hữu hiệu để kiểm soát hoạt động giám sát, phản biện xã hội của báo chí, còn thiếu những quy định cụ thể về trách nhiệm giám sát, phản biện của báo chí cũng như những chế tài của Nhà nước về cung cấp thông tin, minh bạch hóa thông tin,… Cũng

do tác động của cơ chế thị trường nên một số cơ quan, báo chí có xu hướng thương mại hóa, xa rời chức năng giám sát, phản biện xã hội mà thiên về việc tạo ra những sản phẩm theo xu hướng thường nhật, xa rời mục đích chính trị của báo chí… Một số cơ quan báo chí, nhất là báo điện tử do chạy theo doanh số, lượng tương tác, truy cập, thị hiếu đám đông nên có biểu hiện thương mại hóa rõ nét. Tình trạng này đã được Đảng ta chỉ rõ: "Hệ thống thông tin đại chúng còn nhiều hạn chế, một số cơ quan báo chí xa rời tôn chỉ và có biểu hiện thương mại hóa; quản lý mạng xã hội còn nhiều bất cập"[8].

Nhận định đó đã cho thấy rõ nguyên nhân cơ bản dẫn đến những hạn chế trong thực hiện vai trò giám sát, phản biện xã hội của báo chí nước ta thời gian qua.

3. Giải pháp phát huy vai trò, chức năng giám sát và phản biện xã hội của báo chí cách mạng Việt Nam thời gian tới

Trong bối cảnh hiện nay, trước sự phát triển mạnh mẽ của khoa học, kỹ thuật và công nghệ nhất là công nghệ thông tin và truyền thông; sự bùng nổ thông tin trong thời đại kỷ nguyên số với sự phát triển phong phú, đa dạng của các phương tiện truyền thông, mạng xã hội, thông tin hiện nay đến với bạn đọc và cộng đồng xã hội một cách nhanh chóng, đa chiều, khó kiểm soát. Đặc biệt, các thế lực thù địch đang triệt để lợi dụng những ưu thế của mạng xã hội như lan truyền nhanh, ảnh hưởng lớn, tự do bình luận và thể hiện sở thích cá nhân để tuyên truyền các luận điệu xuyên tạc, thông tin bịa đặt, sai sự thật, gây nhiễu loạn thông tin, gây hoang mang dư luận, làm mất ổn định an ninh chính trị, trật tự an toàn xã hội, nhằm chống phá Đảng, Nhà nước và chế độ ta. Vì vậy, hơn bao giờ hết, trong thực hiện chức năng, nhiệm vụ, tôn chỉ, mục đích của báo chí cách mạng, cần phát huy tốt hơn nữa vai trò giám sát và phản biện xã hội của báo chí để không chỉ tuyên truyền, bảo vệ và giữ vững nền tảng tư tưởng của Đảng, bảo vệ an ninh chính trị, trật tự an toàn xã hội, bảo vệ lợi ích quốc gia dân tộc, mà còn đấu tranh có hiệu quả chống lại những thông tin xấu, độc; những biểu hiện tiêu cực, sai trái, lệch lạc; những luận điệu xuyên tạc, thù địch...

Để phát huy tốt hơn nữa vai trò của báo chí trong thực hiện chức năng giám sát, phản biện xã hội, cần chú trọng đến những giải pháp cơ bản như sau:

Một là, nâng cao nhận thức cho cán bộ, đảng viên và nhân dân, nhất là cơ quan quản lý và chủ quản báo chí cũng như đội ngũ những người làm báo về vai trò, chức năng giám sát và phản biện xã hội của báo chí cách mạng Việt Nam. Bản chất của hoạt động giám sát, phản biện xã hội là sự cộng đồng trách nhiệm của các cơ quan Đảng, Nhà nước và toàn xã hội. Do đó, để báo chí thực hiện tốt chức năng giám sát và phản biện xã hội rất cần sự vào cuộc, cộng đồng trách nhiệm của cả xã hội và các cơ quan Đảng, Nhà nước. Các cơ quan, tổ chức cần cầu thị, lắng nghe, có cơ chế tiếp thu ý kiến của báo chí cũng như chủ động đề nghị cơ quan báo chí phản biện xã hội đối với các dự thảo nghị quyết quan trọng của địa phương, bộ ngành, tổ chức. Đồng thời, các cơ quan báo chí cần nâng cao nhận thức trong việc tổ chức giám sát, phản biện xã hội theo đúng chức năng của báo chí. Những vấn đề tập trung giám sát, phản biện phải mang tính thời sự, gắn liền, thiết thực và có tác động mạnh mẽ với đời sống chính trị, kinh tế, văn hóa - xã hội. Tăng cường tương tác, tiếp nhận những thông tin từ độc giả để kịp thời có những phản biện xác đáng và những tin tức "đắt giá", xác thực cho báo chí.

Hai là, hoàn thiện cơ chế pháp lý bảo đảm cho hoạt động giám sát và phản biện xã hội của báo chí theo hướng đáp ứng yêu cầu xây dựng Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa của nhân dân, do nhân dân và vì nhân dân; xây dựng một nền hành chính trong sạch, hiệu lực, hiệu quả, phù hợp với xu hướng chuyển đổi sang nền hành chính phục vụ, thực hiện tốt nhiệm vụ xây dựng

nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế. Thông qua đó, ràng buộc quyền và trách nhiệm của các chủ thể trong quá trình giám sát, phản biện. Tăng cường hiệu lực thi hành của pháp luật; thường xuyên kiểm tra, đôn đốc, xử lý nghiêm những hiện tượng vi phạm Luật Báo chí, cản trở nhà báo hoạt động nghề nghiệp đúng pháp luật.

Ba là, có cơ chế phối hợp và thực hiện một cách đồng bộ hoạt động giám sát và phản biện xã hội của báo chí với hoạt động của các cơ quan, tổ chức khác trong hệ thống chính trị. Trong công tác giám sát, cần tăng cường sự phối hợp, kết hợp giữa hoạt động giám sát của báo chí và các tổ chức chính trị - xã hội với hoạt động kiểm tra, giám sát của Đảng và hoạt động giám sát của Quốc hội, Hội đồng nhân dân các cấp. Đối với Nhà nước và chính quyền các cấp, cần có chương trình phối hợp cụ thể hàng năm với cơ quan báo chí, các tổ chức chính trị - xã hội cùng cấp. Tạo điều kiện để cơ quan báo chí và các tổ chức chính trị - xã hội thực hiện chức năng giám sát và phản biện xã hội của mình. Thực hiện tiếp thu, trả lời kịp thời những kiến nghị của cơ quan báo chí và các tổ chức chính trị - xã hội. Đảm bảo về kinh phí và hướng dẫn sử dụng kinh phí, bảo đảm các điều kiện vật chất cho hoạt động giám sát, phản biện xã hội của cơ quan báo chí và các tổ chức chính trị - xã hội.

Bốn là, chú trọng đào tạo, bồi dưỡng nâng cao bản lĩnh chính trị, chuyên môn, đạo đức nghề nghiệp và trách nhiệm xã hội của đội ngũ nhà báo.

Phải luôn chú trọng công tác đào tạo, bồi dưỡng nâng cao về bản lĩnh chính trị, đạo đức cách mạng và trình độ chuyên môn, nghiệp vụ cho đội ngũ nhà báo. Hiện nay, sự phát triển như vũ bão của công nghệ thông tin, truyền thông, nhất là tác động của cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư, xu thế phát triển báo chí hiện đại vừa tạo cơ hội thuận lợi, vừa đặt ra những thách thức lớn đối với các cơ quan báo chí, đội ngũ những người làm báo. Trong bối cảnh toàn cầu hóa, truyền thông đại chúng, "báo chí 4.0", truyền thông kỹ thuật số, đa phương tiện và hội tụ; thông tin "bùng nổ", đa chiều, khó kiểm soát,... thì việc rèn luyện đạo đức nghề nghiệp, đào tạo, bồi dưỡng nâng cao trình độ, năng lực nghiệp vụ cho đội ngũ nhà báo càng trở nên cấp thiết hơn bao giờ hết.

Như vậy, giám sát và phản biện xã hội là vấn đề vừa cơ bản, cấp bách, vừa có ý nghĩa lý luận, thực tiễn sâu sắc và là yêu cầu của xây dựng chế độ xã hội chủ nghĩa mang bản chất dân chủ, tiến bộ, văn minh, góp phần quan trọng nâng cao sức chiến đấu, năng lực lãnh đạo cầm quyền của Đảng và hiệu lực, hiệu quả quản lý của Nhà nước, nâng cao ý thức và năng lực làm chủ của nhân dân. Trong sự nghiệp đổi mới, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc, báo chí cách mạng Việt Nam luôn khẳng định vai trò là kênh thông tin, tuyên truyền chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước và là diễn đàn của các tầng lớp nhân dân, đồng thời là một công cụ đắc lực thực hiện chức năng giám sát và phản biện xã hội./.

(1) Hồ Chí Minh: *Sđd,* T. 8, tr. 420.
(2) Hồ Chí Minh: *Sđd,* T. 10, tr. 616.
(3) Hồ Chí Minh: *Sđd*, T. 11, tr. 441.
(4) Đảng Cộng sản Việt Nam (2011), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI,* Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật, H., tr. 225.
(5) Đảng Cộng sản Việt Nam (2021): *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, T.1, Nxb. CTQG Sự thật, H., tr.224.
(6) Luật Báo chí, năm 2016.
(7) Luật Báo chí năm 2016.
(8) Đảng Cộng sản Việt Nam (2021): *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, T.1, Nxb. CTQG Sự thật, H., tr.85.